

Верка Сашева Иванова

РАЗГОВОРНОТО ЧЕ В ХУДОЖЕСТВЕНИЯ ТЕКСТ

Verka Sasheva Ivanova

COLLOQUIAL *ЧЕ* (*THAT*) IN THE LITERARY TEXT

Abstract: The object of research is the polyfunctional colloquial „that“ in the stylized colloquial speech of a literary text. The significance of the problem arises from the fact that in the studies devoted to oral communication, attention is paid to a number of coordinating connective and oppositional conjunctions (*та, на, ама, ами*), particles (*абе, нали*) as pragmatic markers, of their competition, but the functional-semantic value of *че* (*that*) has never been closely reviewed. Therefore, the purpose of the report is to present the functional-semantic implementation of *че* (*that*) in the stylized colloquial speech as a colloquial coordinating conjunction, a colloquial expressive intensifier, a grammatical particle, a pragmatic particle, including in joint use with other conjunctions (polysyndetonism), particles, interjections. Attention is paid to the joint use of *че* (*that*) with other pragmatic markers.

Keywords: polyfunctional *че* (*that*), conjunction, particle, colloquial speech.

Нашият интерес към полифункционалността на *че* в стилизираната разговорна реч в художествения текст е предизвикан от това, че в изследванията, посветени на разговорната реч (стилизирана или нестилизирана), се обръща внимание на разговорните съединителни и противопоставителни съюзи с различни функции – *та, на, ама, ами* и др., но акцент върху разговорното *че* не

е поставян. В „художествения повествователен текст, както и във всички случаи на медиална (опосредствана) комуникация, наличието на разговорни елементи (елементи от ежедневиия дискурс), независимо от вид и количество, е средство за стилизация, а не копие (дублаж) на ежедневиия дискурс“ (Велева 2004: 65). „Стилизацията е активен, осъзнат, обмислен авторски процес на изграждане на текста при имитиране на специфичните за определен тип текст езикови норми“ (Илиева 2013: 31), т.е. авторите съзнателно използват имитация на разговорна реч с цел да изградят живи художествени образи или да внушат авторовата идея, но стилизацията не е пряк предмет на тази статия. **Обект** на изследване е полифункционалното разговорно *че* в художественото пространство, а целта е да се представи тази лексема със своите функционално-семантични реализации и да се отдели чисто прагматичната ѝ функция. **Целта** се реализира чрез изпълнението на следните **задачи**:

1. Кратък теоретичен обзор относно граматичния статус на *че* в българската лингвистична и лексикографска литература.

2. Изследване и анализ на *че* като разговорен съчинителен съюз в художествения текст.

3. Изследване и анализ на *че* като разговорна експресивна частица в художествения текст.

4. Изследване и анализ на *че* като граматична частица в стилизираната разговорна реч в художествения текст.

5. Изследване и анализ на *че* като прагматичен маркер (прагматична частица) в стилизираната разговорна реч в художествения текст.

6. Изследване и анализ на съвместната употреба и взаимодействието на *че* с други съюзи, частици и междуметия. Значения и функции.

Ексерпираниите и анализирани примери са от художествени произведения на Алеко Константинов, Йордан Йовков и Чудомир.

1. *Че* в българската лингвистична и лексикографска литература

В Българския тълковен речник (РБЕ) са дадени двата омонима – *че*₁ и *че*₂, съответно съюзът и частицата. Като разговорен е подчертан съчинителният съюз *че*, както и частицата *че* за усиляване, подчинителният съюз *че* не е регистриран като разговорен. В Академическата граматика е обърнато специално внимание, че съчинителните производни съединителни съюзи *та че*, *та на* са остарели и са с ограничена употреба, като за съчинителния съединителен съюз *че* това не е уточнено (ГСБКЕ 1983: 461). В тази граматика частицата *че* е включена към частиците за усиляване с различни емоционални оттенъци – недоволство, укор, закана, подкана (ГСБКЕ 1983: 486). Като примери за частици със служебна роля в изречението освен *че* са дадени и производните от *че* съставни частици: *ами че*, *е че*, *ей че*, *май че* (ГСБКЕ 1983: 477). За омонимията между съюза и частицата *че* говори в своята монография и Кр. Чолакова (Чолакова 1958: 33). От семантично гледище частицата *че* се класифицира като частица за усиляване, като „обикновено се набляга на смисъла, на отделни думи, части на изречението и на смисъла на цялото изречение“ (Чолакова 1958: 42). М. Врина отнася частицата *че* към частиците за свързка заедно с „е, ами, ама“ (Врина 1999: 179 – 189). М. Врина всъщност описва прагматичната значимост на частиците за свързка: „Общото между всички тези частици се състои в това, че те въвеждат прекъсване в хода на речта между събеседниците, проявяващо се под различна форма (възражение, действено прекъсване, внезапно хрумване на мисъл или на нов аргумент и т. н.), за да се премине след това към друга тема или да се усили вече казаното, да се добави нещо към него.“ (Врина 1999: 179). Р. Ницолова включва *че* към свързващите частици (*ама*, *ами*, *абе*, *зер*, *хем*), а частиците *ама че*, *ех че*, *ей че*, *бре че* към частиците за интензификация (Ницолова 2008: 479 – 480). К. Куцаров диференцира следните съставни частици, образувани с *че* и други частици, съюзи, междуметия: *ама че*, *ами че*, *ей че*, *ето че*, *ех че*, *ех че пък*, *май че*, *почти че*, *та че* (Куцаров 2007: 165). Интересно

е, че когато изрежда всички частици, *че* присъства в синтагматичния ред, но при класификацията (модифициращи, словообразуващи, формообразуващи) им и дадените примери не присъства никъде – нито при модифициращите емоционално-експресивни, нито при модифициращите усилителни частици (Куцаров 2007: 167 – 168).

Изводът от краткия теоретичен обзор, който можем да направим е, че разговорният характер на съчинителния съюз *че* е отбелязан в Речника на българския език (РБЕ). В граматичната литература, макар да се разглежда към съчинителните съединителни съюзи, неговата разговорна употреба не се подчертава. На омонимията между съюза *че* и частицата *че* се обръща внимание както в лексикографската литература (РБЕ), така и в някои трудове, посветени на частиците (Чолакова 1958). От семантично гледище частицата *че* се класифицира или като усилителна частица (ГСБКЕ 1983; Чолакова 1958), или като свързваща частица (Врина 1999; Ницолова 2008), а в някои изследвания липсва в класификацията на частиците (Куцаров 2007). Най-много съставни частици, образувани с *че* (*ето че, е че, май че, ами че* и др.), диференцира Ив. Куцаров (Куцаров 2007), като те присъстват и са анализирани и в други граматични изследвания (ГСБКЕ 1983; Ницолова 2008).

2. Съчинителният разговорен съюз *че*. *Че* – между съчинителен съединителен съюз и усилителна частица. Многосъюзие (полисиндетонизъм) в стилизираната разговорна реч

2.1. Съединително значение на *че*

Когато съчинителният съюз *че* се реализира като съединителен, той е семантичен еквивалент на съчинителния съединителен съюз *и*, като свързва или еднородни части, или равностойни прости изречения:

(1) ...*че* ден, *че* два, *че* за три дни в Заара, *дето* има една приказка...

(2) *Хванеш се на хорото най-напред срещу нея, че я поглеждаш и стрелкаш с очи, че пъшкаш и най-после се редиш да ѝ намигнеш и тя я те видяла, я не.* (Чудомир)

До известна степен чрез употребата на *че* се засилва съчинителната връзка, защото тя може да се осъществи и чрез безсъюзно свързване (срв. с *ден, два, три дни в Заара*), но по този начин се акцентува върху еднородните части или върху информацията в простите изречения.

2.2. Присъединително значение на *че*

Тъй като съчинителният съюз *и* има присъединително значение, много често *че* реализира своята присъединителна функция съвместно с *и*:

(3) *Друго: минавахме край един град ..., по улиците свят, по прозорците свят, по дърветата, на оградите, че и по стрехите.* (Ал. Константинов)

Присъединената част може да допълва както част от изречението, така и цялото изречение. В тези случаи *че* се конкурира с *та* и *на* (*че и* = *на и*, *та и*).

2.3. Противопоставително-присъединително значение на *че и*. *Че* – между съчинителен съединителен съюз и усилителна частица. Многосъюзие (полисиндетонизъм) в разговорната реч

Че и има подчертано разговорна противопоставителна семантика, като е семантичен еквивалент на *но и*, *а и*, *ала и* (*че и* = *но и*, *а и*, *ала и*):

(4) *Остави се, че и довечера пак трябва да се пие. От тази вечер трябва да наредим хората по кръчмите.* (Ал. Константинов)

Многократно употребеният съчинителен съюз съвместно и с други съюзи (*като, да*) модифицира съединителната си семантика, като придобива „усилителен елемент“ и засилва експресивността на израза, подобно на вече изследвани в разговорната реч съчинителни съюзи (*ама, ами, та, на*), които функционират като разговорни експресивни частици:

(5) - ...*На-а-рязахме се богато!... - ...На-а-рязахме се богато!... Че₁ като* доде и Данко Харсъзина, *че₂ и други, и други, че₁ като* се затворихме в кафенето, *че₁ като* викнах на цигуларите: *хъ сега!* (Ал. Константинов)

Многократната употреба на *че*₁ подчертава извършването на последователни действия, затова функционира вече като експресивна усилителна частица, а *че*₂ засилва съчинителната съединително-присъединителна връзка, осъществена със съчинителния съюз *и*. П. Радева обръща внимание и на други средства „с хибридна усилително-съюзна функция в разговорната реч“, като клиширания глаголен израз *ли не щеш*, семантичен еквивалент на *и-и-и*, *че-че-че*, *та-та-та* (вж. Радева 2012: 128). С подобна усилително-съюзна функция в стилизираната разговорна реч *че* е функционално-семантичен еквивалент на *и*, *та*, *на* (*че като* = *и като* = *та като* = *на като*; *че и* = *та и* = *на и*).

ЧЕ може да усилва илокутивната сила на монопредикативни единици (повтарящи се или не), въведени не само с *като*, но и с други съюзи, в конкретния случай *да*, *защо*:

б) ...пекнало слънце, *че*₃ *защо* му е туй слънце, ако не може да излезе на чардака, да се изтегне на розозката, да кихне два-три пъти от праха ѝ, *че*₄ *да* дойде баба му, *че*₄ *да* си сложи главата на коляното ѝ, на тя да си завре костеливите пръсти с траурни нокте в косата му... да почне чук! отсам, чук! оттамък, *че*₄ *като* се изплашат животинките, *че*₄ *като* плъзнат по главата, на едно приятно гъделичкане, *че*₄ *като* запее баба, а онова ти слънце балканско пейнало! Идилія... (Ал. Константинов)

В (б) *че*₄ функционира отново като хибрид между съчинителен съюз със свързваща съединителна функция и експресивна частица за подчертаване и усилване. Ако се отстрани *че*, не се нарушава смисълът на изказването, но се нарушава стилистичната му и прагматичната му маркираност. В разговорната реч типични подчинителни съюзи, в случая *като* и *да*, също модифицират своята функционално-семантична стойност и не изразяват хипотактични отношения (на подчинение). *Че*₃ е експресивна частица за усилване на илокутивната сила на изказването, т.е. усилва въпроса.

В контактна позиция с *да* лексемата *че*, употребена еднократно, невинаги има усилителна функция, а може да се раз-

глежда като част от сложния подчинителен обстоятелствен съюз за цел *че да*. Р. Цонев (Цонев 2022: 172–173; Цонев 2014: 152, 159) обръща внимание, че в разговорната реч изказвания, които по форма са подчинителни, по функция могат да изразяват и паратактични отношения. Това се отнася и за съставния подчинителен обстоятелствен съюз *че да*, изразяващ обикновено финално-следствено отношение:

(7) *Чакай аз да си разтрия* (да си стрия люта чушка в супата), *че да* ви покажа какво се вика супа. (Ал. Константинов)

В (7) според широкия контекст *че да* може да се конкурира с подчинителния обстоятелствен съюз *за да* (*Чакай аз да си разтрия, за да* ви покажа какво се вика супа.), но може *че да* е функционално-семантичен еквивалент на *и* (*че = и*, съчинителен съединителен, съединява две последователни действия – *чакай да си разтрия* И *чакай да ви покажа*). Ако целта на говорещия е да изрази такава причинно-следствена връзка (*Чакай аз да си разтрия, за да* ви покажа какво се вика супа), изпускането на *че* (*че да = за да*) е невъзможно, ако е да представи две последователни действия (*че = и*), може да се изпусне, без да се промени смисълът (*Чакай аз да си разтрия и да* ви покажа какво се вика супа). Във втория случай можем да говорим за конкуренция между разговорния подчинителен съюз *че да* и съчинителния съединителен съюз *и*, което още веднъж показва, че в разговорната реч подчинителни съюзи могат да изразяват паратактични отношения (равноправни), а съчинителни – хипотактични (на подчинение) отношения.

3. Прагматичната и експресивната частица *че* в стилизираната разговорна реч. Влияние на други вербални и невербални средства

Когато говорим за прагматичната частица *че*, или за *че* като прагматичен маркер, имаме предвид дефиницията за прагматичните частици, дадена от Й. Тишева и Ро Хауге, че те „отразяват отношението на говорещия към различни елементи на комуникативната ситуация или отношението между отделните изказвания в речевата ситуация“ (Тишева, Ро Хауге 2004: 255). Р. Ницолова

разбира по-широко тази дефиниция, като включва към тях илюкативни, модални, свързващи частици, частици за обръщение, частици за интензификация (вж. Ницолова 2008: 478 – 480). *Че* е полифункционална лексема не само в разговорната реч, а въобще в българския език, и нейните различни значения и функции се преплитат, но ние я класифицираме като експресивна частица, когато има модална и емоционална стойност (вж. и Врина 1999), т.е. когато засилва потвърждението, императивната семантика на изказа, „изразява реакцията на говорещия от съобщените факти – учудване, възмущение, радост, съмнение и др.“ (Георгиев 1999: 128–129).

В разговорния диалог много често говорещият **запълва** с тази лексема **хезитационните паузи**, които настъпват или като следствие от обмисляне на мисълта, или поради затруднения в общуването, или поради някакви негови емоционални състояния:

(8) – *Ама ти за учителката ли приказваш?*

Но тъй като Спас вече бързаше нагоре, Гергилан погледна, погледна след него, ядоса се и каза:

– **Ама че ... шушумига...**Гледай го ти него! (Й. Йовков)

Като прагматичен маркер **че засилва комуникативната насоченост на въпросителните и възклицателните изречения**. Тъй като въпросителните и възклицателните изречения изразяват силните емоции на комуникантите, прагматичната стойност на *че* се преплита с експресивно-емоционалното ѝ значение:

(9) – *Браво бе, Гуньо! – извика с възторжено блеснали очи бай Ганю*

– **Че** ти как го мислиш Гуня? – ласкае Михаил.

(10) – *А бе не може, бай Ганю, това заведение е само за студенти.*

– **Че** какво като е за студенти – убеждаваше ме бай Ганю, студентите не са ли хора като мене? Какво бива най-сетне, един българин да приберат?

– *Но вий сте богат човек, бай Ганю, вие можете да платите на хотел.*

– *Ама че* си бил прост човек – укоряваше ме бай Ганю, – аз те мислих за по-хитър.

– *Че* ти за прост ли ме мислиш? – обажда се самодоволно Гуньо. (Ал. Константинов)

Както се вижда от (8) и (10), *че* е компонент от съставната разговорна частица *ама че*, която може да има приоритетно прагматична стойност (8) или модално-експресивна функция (10) – засилва адмиратива в изречението *Ама че* си бил прост човек! и изразява недоволството на комуниканта.

Когато засилва комуникативната насоченост на възклицателни изречения, експресивната частица *че* като интензификатор често се свързва с други частици и междуметия (*е че*, *ех че*, *ей че*, *ама че*). В такива употреби (*ех*, *че*; *ах*, *че*) едни автори говорят за съюза *че* (вж. Русинов 1995: 153 – 156), други – за експресивната частица *че* (Врина 1999), а трети – за частици за интензификация, в чийто състав влиза *че* – *ама че*, *ех че*, *ей че*, *бре че* (Ницолова 2008: 479). Тези езикови средства изразяват отношението на говорещия към предходното изказване или към друг факт (възмущение, недоволство, възхищение, учудване и др.):

(11) – *Ей че* сме калпав народ! – казва с клатене на глава и с цъкване бай Ганю – като бъде за лъжата, дъртите цигани са нищо пред нас. *Че* хич дотам бива ли?

(12) – *Ех, че* ми се иска да попрочета – шепне на другарите си бай Ганю, – ама страх ме е, дявол да го вземе. *Ще* чуй големецът – па иди се оправяй сетне [...]

– *Е че* зная ли аз ... Каквото речеш, твоя милост – мъмри убитият духом Гуньо.

– *Ами че* ти ум нямаш ли бе, серсем! Все аз ли ще ви оправям – вика почти просълзен от отчаяние бай Ганю, – нейсе, хайде и тоя път да ви науча... Знаете ли какво? (Ал. Константинов)

Модалната стойност на експресивната частица *че* се изразява най-ясно с засилването на потвърждението и отрицанието или като интензификатор в изказвания с императив, дубитатив и адмиратив. При подчертаване на съгласие (13), за-

силване на императива, дубитатива и адмиратива (14, 15, 16, 17) тази лексема е функционално-семантичен еквивалент на *та, па*:

(13) – *Бре, дявол да го земе, от осем години днес се явявам на избор.*

– **Че** и аз така.

– *И аз също.* (Ал. Константинов)

(14) – **Че** да хване мене я! – *ядосва се Караколев. – Или пък онзи въртоглавия Вартоломей. Таман за треска човек! Ами на – виж де дошла!* (Й. Йовков)

(15) – **Че** те все нашенци били тука! – *говори Вълчо* (Й. Йовков)

(16) – **Че** уж бил паднал вече я! – *обажда се Кръстан. – Вчера ни поздравиха с туй, и ура викахме.* (Й. Йовков)

(17) *Той поиска да улови прилепа тъй, че да не може да го достигне с остриите си зъби. На пръста му се показва струйка кръв.*

– *Кръв!* – *извика Вяра.* – **Че** той много ви ухапал! (Й. Йовков)

4. Че като граматична свързваща частица в съставно глаголно сказуемо с първи компонент десемантизиран глагола (*вземи + че...; иди + че...*)

Дискусионен е проблемът за граматичния статус на *че*, когато свързва компонентите на съставно сказуемо. Ив. Кънчев, разглеждайки произхода на „паратактичната конструкция *вземам/взема + че* (*та, и*) + глагол от свършен вид“, се основава на концепцията на Косериум за нейното старогръцко начало, като тя е типична не само за славянските езици, но и за редица европейски (Кънчев 2010: 3). Авторът подчертава, че *взема (вземам)* в български и руски език „изразяват *неочакваност* или *изненада* от действието на втория перфективен глагол и по този начин изпълняват допълнителна функция към маркираната грамема, носител на видовия признак „цялостност“ (Кънчев 2010: 4). Свързващото *че* според Ив. Кънев е **съчинителен съюз**.

Й. Тишева отбелязва, че „на скандинавските конструкции с глагол и съчинителен съюз *ta og/tage og/ta och* в българския

език съответстват конструкции с два глагола като първи елемент, следвани от различни съюзи: *хващам/хвана* + подчинителен съюз *да, че* или съчинителен съюз *та*; и *вземам/взема* + подчинителен съюз *да, че* или съчинителен съюз *та*.“ (Тишева 2018: 206), т.е. в тези конструкции отношението е паратактивно или хипотактивно, а *че* е **подчинителен съюз**. Авторката привежда примери с втори глагол и от свършен, и от несвършен вид. Й. Тишева определя семантиката на тези конструкции, включвайки и прагматичния елемент, по следния начин: „вторият глагол означава действие или състояние, което е в разрез с нечий очаквания – или на лицето, изразено с подлога на първия глагол, или на други участници в прагматичната ситуация“ (Тишева 2018: 209). Тъй като и двата глагола могат да бъдат в различно лице (*хванахме го да ни помага*), според Й. Тишева не може да става въпрос за съставно глаголно сказуемо. Примери с *взема/вземам* обаче, в които двата глагола да са в различно лице, не са приложени.

П. Радева подчертава, че за връзка в съставното сказуемо „освен най-честотния съюз *да* в разговорната реч е засилена употребата на *че, та, па*, които се възприемат като маркери за разговорност – *взех че се разплаках, взех па се обадох*“ (Радева 2012: 185). Когато *да, рядко че, та, па, и*, свързват два глагола в съставно глаголно сказуемо (усложнено съставно именно (глаголно) сказуемо), П. Радева ги определя като **съюз-частици** (Радева 2009: 69, 79, 81).

Според нас, ако глаголите изискват различни субекти и са различни по лице, то тогава *взема/вземам* не е десемантизиран и не може да се говори за съставно глаголно сказуемо, а за две монопредикативни единици, свързани с подчинителния съюз *че*, например *взехме го, че да ни помага/ взехме го да ни помага/ взехме го, за да ни помага*. Когато обаче е десемантизиран, изразява внезапно, изненадващо действие на пълнозначния глагол и двата са в едно и също лице (*взе+че+седна, взе+че+дойде*), тогата *че* е **граматична свързваща частица** в съставно глаголно сказуемо, подобно на *да* в съставните предикати (вж. Сашева 2015: 78 – 82).

Формално свързващата функция на *че* се съчетава с модалната и емоционалната роля на лексемата, като се конкурира с *та* и *на*:

(18) **Иди че се дави** подир...

(19) *Аз забележих една работница, която, като видя, че мъжете махат и хвърлят шапки, помаха, помаха с ръце, на **взе, че си развърза** кърпата от главата...*

(20) „*Кажи и ти нещо бе, даскале, малко ли ги имаме и ний, за Аспаруха кажи или **земи, че надуй** кавала – сега му е времето!...*“

(21) „*Моля, моля, моля! Сакън!*“ – извика бай Ганю и ѝ хвана ръката, сетне обърна рибата откъм гърба, натисна я самтам с двата си пръста и тя се разцепи на две половини. **Е, иди че не тържествувай!**

(22) *Па земи, че поведи през нощта тази страхотия през сред града....*

(23) *...на земи, че си съдери ризата на гърдите, па подир земи, че си разкървави кожата, разбра ли? Па земи, че си нацапай лицето и дрехите с кръв, разбра ли? Па подир туй земи да викаш, че гражданите искали да те заколят...* (Ал. Константинов)

Без претенции за изчерпателност по темата можем да направим следните изводи от ексцерпираните и анализирани примери от художествени произведения на Й. Йовков, Ал. Константинов и Чудомир:

1. В художествения текст разговорен характер има съчинителният съюз *че*, който е функционално-семантичен еквивалент на съчинителния съединителен съюз *и*. Присъединителното значение, реализирано със съчинителния съюз *и*, се усилва чрез *че* в контактна позиция, като *че* и става функционално-семантичен еквивалент на разговорните *та* и, *на* и. В определен контекст *че* и може да има и противопоставително-присъединителна семантика и да се конкурира с *но* и, *а* и, *ала* и, *ама* и.

2. Поради многосъюзиято (полисиндетонизма), характерно за разговорната реч, а оттам и за стилизираната разговорна реч в художественото пространство, можем да твърдим, че съчинител-

ният съюз *че* в съчетание с други съюзи (*че като, че да*) функционира като хибрид – осъществява съчинителна връзка (функционира като съчинителен съединителен съюз), но и подчертава смисъла на всяка една монопредикативна единица (функционира като усилителна емоционално-експресивна частица). Типичният подчинителен обстоятелствен сложен съюз за цел *че да* (= *за да*) в стилизираната разговорна реч се конкурира и със съчинителния съюз *и*.

3. Въпреки че различаваме двете реализации на *че* – като прагматична частица и като експресивна частица, двете функции много често се преплитат. Като прагматична частица запълва паузи, маркира минаване към нова тема; като експресивна частица има модално-емоционална стойност: усилва въпросителни и възклицателни изказвания, засилва потвърждението, както и императива, адмиратива и дубитатива, като се изразяват и различни емоции (радост, гняв, недоволство и др.).

4. В 2/3 от примерите *че* се съчетава с други съюзи, частици или междуметия и със своята усилителна функция може да се класифицира като експресивно-емоционална усилителна частица. Експресивно-емоционалната и прагматична си функция реализира съвместно с тези средства (*ех, че; ей, че; е, че; ама че* и др.).

5. Разговорното *че* е стилизиращо разговорно средство, подчинено на авторския замисъл за разкриване на художествените образи.

БИБЛИОГРАФИЯ

Велева 2004: Велева, М. Стилизация на ежедневния дискурс в художествения повествователен текст. – В: *Проблеми на устната комуникация*, кн. 6, 59–66. // **Veleva 2004:** Veleva, M. Stilizatsia na ezhednevnia diskurs v hudozhestvenia povestvovaten tekst. – In: *Problemi na ushnata komunikatsia*, kn. 6, 59–66.

Врина 1999: Врина, М. *Експресивните частици в българския език*. Велико Търново: Издателство „Абагар“. // **Vrina 1999:** Vrina,

М. *Ekspresivnite chastitsi v balgarskia ezik*. Veliko Tarnovo: Izdatelstvo „Abagar“.

Георгиев 1999: Георгиев, С. *Морфология на българския книжовен език*. В. Търново: Абагар. // Georgiev 1999: Georgiev, S. *Morfologia na balgarskia knizhoven ezik*. V. Tarnovo: Abagar.

ГСБКЕ 1983: *Граматика на съвременния български книжовен език*. Том II. Морфология. София: Издателство на БАН. // GSBKE 1983: *Gramatika na savremennia balgarski knizhoven ezik*. Tom II. Morfologia. Sofia: Izdatelstvo na BAN.

Илиева 2013: Илиева, М. Стилизация на устна комуникация в български художествени текстове. – В: *Проблеми на устната комуникация*, кн. 9, II, 30–40. // Ilieva 2013: Ilieva, M. *Stilizatsia na ustna komunikatsia v balgarski hudozhestveni tekstove*. – In: *Problemi na ustnata komunikatsia*, kn. 9, II, 30–40.

Куцаров 2007: Куцаров, И. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“. // Kutsarov 2007: Kutsarov, I. *Teoretichna gramatika na balgarskia ezik. Morfologia*. Plovdiv: UI „Paisiy Hilendarski“.

Кънчев 2010: Кънев, Ив. Семантика, типология и произход на конструкцията вземам/взема че (та, и) + глагол от свършен вид. – В: *Съпоставително езикознание*, кн. 3, 40–44. // Kanchev 2010: Kanev, Iv. *Semantika, tipologia i proizvod na konstruksiyata vzemam/vzema che (ta, i) + glagol ot svarshen vid*. – In: *Sapostavitelno ezikoznanie*, kn. 3, 40–44.

Ницолова 2008: Р. Ницолова. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. // Nitsolova 2008: R. Nitsolova. *Balgarska gramatika. Morfologia*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.

Радева 2009: Радева, П. *Записки по синтаксис на съвременния български книжовен език*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. // Radeva 2009: Radeva, P. *Zapiski po sintaksis na savremennia balgarski knizhoven ezik*. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.

Радева 2012: Радева, П. *Динамика в синтаксиса на съвременния български език*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. // Radeva 2012: Radeva, P. *Dinamika v sintaksisa na savremennia balgarski ezik*. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.

Русинов 1995: Русинов, Р. Относно един разговорен синтактичен тип (Междуметие + че + глаголен или безглаголе изказ) – В: *Проблеми на устната комуникация*, том 3, бр. 1, 153–157. // Rusinov 1995: Rusinov, R. *Otnosno edin razgovoren sintaktichen tip (Mezhdumetie + che*

+ glagolen ili bezglagole izkaz) – In: *Problemi na ustnata komunikatsia*, tom 3, br. 1, 153–157.

Сашева 2015: Сашева, В. *Полифункционалното ДА в българския език (Функционално-семантични и модални особености на независимите да-изречения в съвременния български език)*. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. // Sasheva 2015: Sasheva, V. *Polifunktsionalното DA v balgarskia ezik (Funktsionalno-semantichni i modalni osobenosti na nezavisimite da-izrechenia v savremennia balgarski ezik)*. V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.

Тишева, Ро Хауге 2004: Тишева, Й., Х. Р. Хауге. Частицата *абе* като прагматичен маркер. – В: *Проблеми на българската разговорна реч*, № 6, 255–266. // Tisheva, Ro Hauge 2004: Tisheva, Y., H. R. Hauge. *Chastitsata abe kato pragmatichen marker*. – *Problemi na balgarskata razgovorna rech*, № 6, 255–266.

Тишева, Ро Хауге 2018: Тишева, Й., Х. Ро Хауге. Глаголите „вземам“ и „хващам“ във функцията на спомагателни в българския език и в други езици. – В: *Отговорността пред езика*. Сборник, посветен на 40-годишнината на Катедрата по български език. Н. Николова (отг. редактор). Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, кн. 5, с. 205–211. // Tisheva, Ro Hauge 2018: Tisheva, Y., H. Ro Hauge. *Glagolite „vzemam“ i „hvashtam“ vav funtsiyata na spomagatelni v balgarskia ezik i v drugi ezitsi*. – V: *Otgovornostta pred ezika*. Sbornik, posveten na 40-godishninata na Katedrata po balgarski ezik. N. Nikolova (otg. redaktor). Shumen: Universitetsko izdatelstvo „Episkop Konstantin Preslavski“, kn. 5, s. 205–211.

Цонев 2014: Цонев, Р. *Разговорни съчинителни съюзи в българската устна комуникация (С оглед на конкуренцията между тях)*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“. // Tsonev 2014: Tsonev, R. *Razgovorni sachinitelni sayuzi v balgarskata ustna komunikatsia (S ogled na konkurentsiyata mezhdu tyah)*. Blagoevgrad: UI „Neofit Rilski“.

Цонев 2022: Цонев, Р. *Българският разговорен синтаксис*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“. // Tsonev 2022: Tsonev, R. *Balgarskiyat razgovoren sintaksis*. Blagoevgrad: UI „Neofit Rilski“.

Чолакова 1958: Чолакова, Кр. *Частиците в съвременния български език*. София: Издание на БАН. // Cholakova 1958: Cholakova, Kr. *Chastitsite v savremennia balgarski ezik*. Sofia: Izdanie na BAN.

Източници в интернет

РБЕ: Речник на българския език. София: Изд. на БАН. // **РБЕ:** Rechnik na balgarskiya ezik. Sofia: Izd. na BAN. < <http://ibl.bas.bg/rbe/>> [30.09.2023]